

LIRSKI PROTEST JULIJA BENEŠIĆA

Marina Jemrić

UDK: 821.163.42-14Benešić,J.“194“

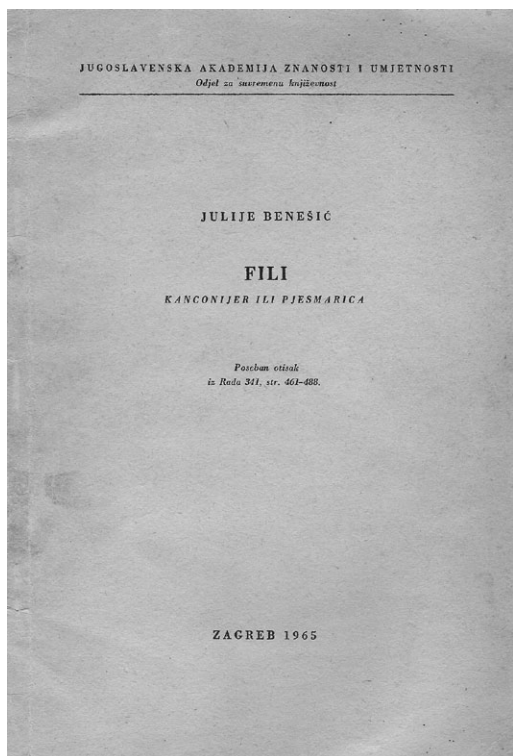
Pregledni članak

Sažetak: U radu se analiziraju pjesnički tekstovi Julija Benešića objavljeni posthumno u zbirci *Fili: kanconijer ili pjesmarica*. Pjesme sadržane u istoimenoj zbirci poprimaju oblik dnevničkog kontinuiteta, koji je ovjeren dvjema godinama, 1940. i 1941., dok su posljednji pjesnički primjeri konkretizirani 1943., 1944. i 1945. godinom. Zbirka je objelodanjena nakon Benešićeve smrti, 1965. godine, kao poseban otisak *Rada* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Autorica ukazuje na osnovne poetske postavke dosad gotovo neanalizirane Benešićeve pjesničke zbirke, ali i na dvojakost tematskog okvira sadržanog u zbirci, subjektive komunikacijske dodire s njegovom imaginarnom ljubavlju te njegovo provokacijsko propitivanje sumornog stanja Drugog svjetskog rata, okupacije i stradanja. Benešićevi stihovi, artikulirajući tadašnju društvenu zbilju, satkanu od brutalnih ratnih događanja, utjelovljuju Benešićev autorski lirski protest protiv postupaka i zločina Drugog svjetskog rata i okupacijske tvorevine NDH te su svojevrsan dokument „vremena“, čije je zlosretne učinke zbog svoga društvenog aktiviteta osjećao i Julije Benešić, ali i članovi njegove obitelji, čemu se također pridaje pozornost u ovom radu.

Ključne riječi: Julije Benešić, obitelj Benešić, Drugi svjetski rat, lirski protest, društvena angažiranost

1. Pjesnički izraz i tematska dvojakost

Zbirku pod naslovom *Fili: kanconijer ili pjesmarica* Julija Benešića čine četrdeset i četiri pjesnička teksta, koji unutar nje poprimaju oblik dnevničkog kontinuiteta. Naime, svi su tekstovi, osim posljednjeg, ovjereni nadnevcima iz četrdesetih godina 20. stoljeća. Posloženi su u pravilnom redosljedu i to ne samo na njihovoj izraznoj razini, odnosno izraženoj kronološkoj formi u liku ispisivanja datuma ispod tekstova, nego i s obzirom na njihov pojedinačni sadržaj, pri čemu se neki opisani događaj unutar jednog pjesničkog teksta svojim tzv. nastavkom razvija u sljedećem tekstu. Benešićevi su pjesnički tekstovi oblikovani zatvorenim formama u liku gradnje stihova i upotrijebljene rime, no tu se gdjekad bilježe nepravilnosti, primjerice, kod gradnje stihova, jer mu oni nisu uvijek izometrični. Što se tiče upotrijebljenih izraza, u pojedinim se pjesničkim tekstovima miješaju hrvatske i

Slika 1. Zbirka ratne poezije Julija Benešića *Fili: kanconijer ili pjesmarica* objavljena u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 1965. godine

bu. Naime, Benešić je prvi put imenovan intendantom u svibnju 1921., a razriješen iste dužnosti u veljači 1926., da bi ponovno bio imenovan intendantom u travnju iste godine, zbog čega se njegovo obavljanje iste funkcije od listopada 1939. do travnja 1940. doista može smatrati trećim takvim pothvatom. Treći pjesnički naslov unutar kojeg se izjednačuje dimenzija subjekta u tekstu i autora Julija Benešića nosi naslov *Povratak?*, ispod čijeg teksta stoji istaknuta kronološka odrednica 2. srpnja 1943. U tom tekstu, jednom od posljednjih unutar zbirke *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, subjekt navodi kako ga opet zovu natrag u kazalište, što je potvrđeno u jednom drugom izvoru, Benešićevom memoarskom tekstu *Iza zastora: (zapisi bivšeg intendanta)*:

Dana 2. srpnja 1943. pozvan sam u Ministarstvo prosvjete, gdje mi je dr. Mile Starčević u prisutnosti glavnog ravnatelja za opće narodno prosvjetljivanje, dra Mihovila Katanca, ponudio da prihvatim položaj intendanta zagrebačkog kazališta.¹

Iz ovoga je, dakle, vidljivo da je u tim dvama različitim Benešićevim tekstovima prisutna i ista kronološka odrednica.

njemačke riječi, čime se nerijetko postiže human efekat, a katkad se ostvaruje i njihovo rimovanje. Prva pjesma sadržana u zbirci posvećena je imenovanoj ženskoj osobi, Fili, dok je posljednji tekst, oblikovan načelima epiloga, upućen čitatelju.

Subjekt u tekstu najčešće je izražen prvim licem, a zbog određenih se tekstualnih naznaka pojedinih pjesničkih primjera ostvaruje izjednačavanje identiteta subjekta u tekstu i samog autora, čija se izjednačena uloga potom značenjski može primijeniti na cjelokupnost Benešićeve zbirke. To je najbolje vidljivo iz triju pjesničkih tekstova: *Rodendan*, *Radio prenosi Carmenu iz kazališta* i *Povratak?*. U prvom od njih, u pjesmi *Rodendan*, subjekt u tekstu ističe da ima pedeset i osam godina, a ispod teksta stoji ispisana konkretna datumska odrednica, 1. ožujka 1941. Znajući da je Benešić rođen 1. ožujka 1883., jasno je da su godine subjekta u tekstu identične godinama stvarnog autora, kao i datum njegovog rođenja. U pjesmi *Radio prenosi Carmenu iz kazališta* subjekt u tekstu tvrdi da je triput pozdravljen stupio na scenu i triput pozdravljen sišao s nje, što se može izjednačiti s brojem Benešićevih vršenja dužnosti intendanta Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu.

¹ Julije BENEŠIĆ, *Iza zastora. Osam godina u Varšavi*, Zagreb 1981., 240.

Tematski, prostor čitave zbirke usmjeren je na subjektova raspoloženja i razmišljanja o nedostupnoj ženi te na situacije u kojima je povezan s Njemicom Fili, u koju je nesretno zaljubljen. Fili je, kako je to vidljivo iz tekstova koji su joj posvećeni, udana žena od dvadeset i tri godine, koja je također vezana uz kazalište, što potvrđuje stih sadržan u pjesmi *Radio prenosi Carmenu iz kazališta*: „Čujem zvuk s gudala tvog iz Carmene.”² To isto vidljivo je i iz pjesme *Povratak?*, u kojoj subjekt izriče gnušanje spram povratka u kuću koju poznaje: „Čega se bojim? Bojim se, Fili, tebe, / Da ću te naći med onim mnoštvom zlobe, / Bojim se, srce strašne od jeze zebe: / Tebe da ne ću vidjet kod prve probe.”³ Osim u prostor kazališta, Benešić pojedine motivacijske trenutke smješta na ulicu, odnosno prostor u kojem se održavaju mimohodi i parade, zrinjevačku aleju, itd., dok je u tek ponekom pjesničkom primjeru taj prostorni ambijent intoniran intimno, primjerice, vrtom u kojem boravi subjekt u tekstu *Vrt u veljači*. Subjektova neostvorena ljubav, za koju je svjestan da je neprimjerena zbog njihove razlike u godinama, manifestira se njegovim čeznutljivim pogledima uperenim u Fili, njihovim rukovanjima na svečanostima, paradama, mimohodima, susretima u kazalištu, slučajnim susretima na ulici i sl. Upravo se na osnovi te razlike u njihovim godinama ostvaruje ironičnost dvojakog tipa, autoironija subjekta u tekstu prisutna, primjerice, u pjesmi *Grohot*: „O, Bože, čemu to vodi? / Razlika trideset i pet godina! / Čemu to? Ta grdna sramota! / Mami me lice to podvoljasto. / Znam, da sam smiješan. Ti, niska kasto, / ti luteranska njuško, što smota / oči mi blijedim pogledom svojim, / da se sad sprdnje tvoje još bojim!”⁴ te ironijski prikaz subjektove ostarjelosti i besmislene zaljubljenosti u Fili unutar pjesme *Grubijan*, u kojoj ga ismijava njegov bivši kolega: „Stade na uglu: ‘Julije, zdravo! / što li mi radiš? Mator si dosta. / Nekoga čekaš, ti sijeda glavo, / kao u Pragu kraj onog mosta. / Ti pišeš pjesme! Nemaš ni žene! / Gdje su ti djeca, jesu l’ odrasla?’ (...) ‘Dragi moj’, on će, ‘kolego mili, / prespavao si sretne momente. / Onim, što pišeš čeznuć za Fili, / obrisat možeš... hm ... ekstremente.”⁵ Što se tiče izbora motiva, Benešić, između ostalog, kao u svojoj prethodnoj pjesničkoj zbirci *Istrgnuti listovi* koristi „dijelove tijela kao važan predmet pažnje”,⁶ kao, primjerice, u pjesmi *Fili*, u kojoj subjekt u tekstu u obliku dijaloške igre izriče čeznutljive osjećaje prema svojoj voljenoj Njemici: „– Promatram oči ti snene, / gledam te tajno i javno, / čekam na pogleda susret. (...) – Gledam te. Gledam ti zjene, / gledam u usne i kosu.”⁷ Međutim, tematski okvir zbirke nije omeđen isključivo ljubavnom tematikom, koja naizgled jest dominantna, ali samo naizgled, jer njezinim idejno-motivacijskim okvirom, zapravo, dominiraju sasvim drukčije ukalupljeni joj ekvivalenti, temeljeni na uobličavanju tadašnjeg stvarnog društvenog realiteta u liku aktualiziranja beskompromisnog stanja Drugog svjetskog rata i NDH. Naime, pojedini tekstovi izravno evociraju tadašnje općeljudske probleme uobličene nemilosrdnom ratnom stvarnošću, zbog čega cjelokupnost Benešićeve pjesničke zbirke igra ulogu dokumenta „vremena”, odnosno, zbog izjednačenja dimenzije subjekta u tekstu i autora konkretnih pjesničkih tekstova, autorov lirski protest protiv zločina. Benešić u pjesničkim tekstovima naslova *Čislo*, *Tri sile*, *Vjetar*, *Ekvinocij*, *Slak*, *Susret*, *Razgovor*, *Sloboda: (škotska balada)*, itd., poprilično jasno pro-

² Julije BENEŠIĆ, „Radio prenosi Carmenu iz kazališta”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 466.

³ Julije BENEŠIĆ, „Povratak?”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 486.

⁴ Julije BENEŠIĆ, „Grohot”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 463.-464.

⁵ Julije BENEŠIĆ, „Grubijan”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 471.

⁶ Pavao PAVLIČIĆ, „Julije Benešić kao pjesnik”, *Književni Osijek – Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas: studije i eseji*, (prir. Stanislav Marijanović), Osijek 1996., 326.

⁷ Julije BENEŠIĆ, „Fili”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 461.

testira protiv tadašnjih ratnih događanja. U prvim trima navedenim pjesničkim primjerima subjekt u tekstu jednim dijelom motivacijski „oživljava” ratna zbivanja, dok drugim dijelom i dalje u tekstu egzistira osjećajni modus usmjeren ka Fili. Tako u pjesmi *Čislo* subjekt u tekstu prolazeći Mazovšem kod Varšave susreće babe koje mole kronicu kod Gospinog kipa smještenog u malenoj kapeli od cigle, gdje ukrade tamno crveno čislo, koje potom čuva u staroj crvenoj čaši. To drveno čislo, kao i spomenuta čaša, svojom bojom simboliziraju poljsku krv koja se nedužno proljeva zbog ratnih razaranja njemačkih okupatora, zbog čega subjekt u tekstu, znajući podrijetlo žudene žene, žalosno konstatira: „Pomišljam, kolko molba je prošlo / kroz prste, što su dirala zrna, / pomišljam, da i ja zamolim Gospu, / da mi se obratiš, Fili. / Hoće li htjeti Gospa iz njena / četiri ariša da se smiluje? / Sumnjam, da kalvinsko srce / može ublažiti Gospa iz Mazovša.”⁸ U pjesmi *Vjetar* Benešić je još izravniji. U njoj personificiranim žicama i mjesecom aktualizira vlastitu izvjesnu društvenu realnost: „A žice bruje pune grdni vijesti: / ‘Što teretite nas teretom rata! / Mi drščemo od groze nad obijesti, / što ljudožderski kolje svoga brata.’ / Kroz maglu mjesec krnj se lijeno vuče. / On vidi sve, i Keniju, Ugandu, / al ne zna, što to žicom glas fijuče, / ne pozna podlu kultur-propagandu. / O niti visi rat, smrt prijeti miru. / Kroz vjetar urla Heil! I vidim lica, / zemljake tvoje, Fili, u panciru, / to ropsko krdo gnusnih ubojica.”⁹ Potom subjekt u tekstu pomalo ironijskim prizvukom opisuje svoje u danim okolnostima očito izmijenjene osjećaje prema voljenoj Njemici: „Ljubav il mržnja, što će svladat prije? / Da l’ znadeš, što je od tog dvoga jače? / najsladi smijeh je, tko se zadnji smije, / najgorče plače, posljednji tko plače.”¹⁰

Iza tog pjesničkog teksta, odnosno u pjesmama koje potom slijede u zbirci, od strane subjekta u tekstu u nastavku zbirke nema više onakvih ljubavnih zanosa gajenih prema Fili kao što je to bio slučaj u njezinom prvom dijelu, nego se subjekt u tekstu sve više i izraženije obrađuje na razvoj daljnjih društvenih zbivanja. Primjerice, u tekstu *Ekvinocij* subjekt u tekstu ne izražava skrivenu osjećajnost prema Fili, nego joj se obraća retoričkim pitanjima oblikovanim nizom onomatopejskih izraza, istodobno dočaravajući groznu atmosferu rata: „Čuješ li muziku visokih sfera, Fili? Ja čujem jauk / vjetra. Što to zvekeće? Možda Saturn proždrljivi svojim / prstenom bruji poput talambasa, a mjeseci mu skruguću / kao kistanjeti? / Čuješ li tu muziku groznu? To hropće i praska kroz / svemir Zemlja.”¹¹ Potom joj subjekt u tekstu *Slak*, u obliku metaforičkog prikaza nadmoćnosti slaka nad drugim biljem, obrazlaže ideju zla koje Hrvatskoj nanose njezini zemljaci: „Fili, o jao! Skoro će mrak... / Rod moj sam osta na svijetu. / Guši ga, čvrsto smotao slak / u slavo-dobitnom cvijetu.”¹² Zanimljivo je da Benešić tekstove *Vjetar*, *Ekvinocij* i *Slak* kronološki konkretizira datumima 16. i 21. ožujka 1941. te 18. kolovoza iste godine, koji se, dakle, mogu suviše jasno povezati sa stvarnim datumima i događajima koji su se potom odigrali, a vezani su za napad njemačke vojske na Kraljevinu Jugoslaviju i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske, što samo dodatno intenzivira dokumentarnost Benešićevih pjesničkih tekstova utkanih u zbirku *Fili*. Zato Benešić u sljedećim stihovima, primjerice, u pjesmama *Susret* i *Razgovor* vlastitu igru ironije nadalje ispisuje upravo na račun NDH: „U nas, znate, svakojako, / biva slabo, pa se strancu, / a i znancu puritancu / čini sve to kao sil-

⁸ Julije BENEŠIĆ, „Čislo”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 469.

⁹ Julije BENEŠIĆ, „Vjetar”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 475.

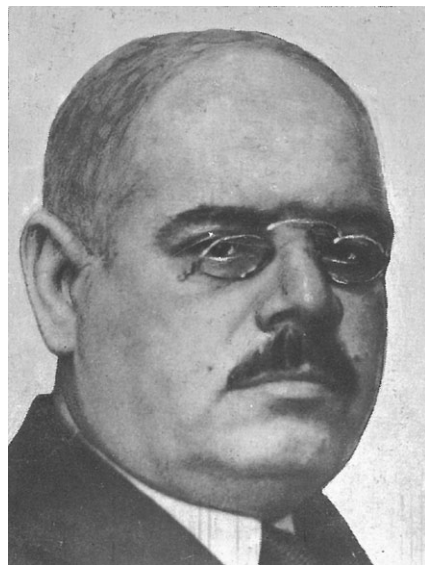
¹⁰ *Isto*.

¹¹ Julije BENEŠIĆ, „Ekvinocij”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 476.

¹² Julije BENEŠIĆ, „Slak: (Convolvulus tenacissimus)”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 479.

no zlo. (...) Sad još čujem, Fili, jeku vašeg smijeha! / O, Endeha! o, Endeha!”¹³, dok u pjesmi *Razgovor* Benešićeva protestna nota kulminira u još žešću konkretizaciju funkcioniranja NDH: „Strijeljano danas pedeset / intelektualnih začetnika / i razbojnika dva. / U Nezavisnosti tako. (...) – ‘Sad nema više panslavizma!’ / Da, sad je slavije sadizma: do koljena krv, u lice nam prska, / sramota, laž, žig divljaštva, barbarstva, / grabež, razbojstvo, prljave krađe, / misao o slozi veleizdaja drska. / A sloga s kim? – ‘Bratski su narod vam sada Slovaci.’ / Nebratski – Rusi, Česi, Poljaci.”¹⁴ Problematika intelektualne slobode u vremenu NDH dobrano je načeta u tekstu *Razgovor*, da bi tu istu izrazitu poteškoću tadašnjeg vremena Benešić najbolje dočarao u ironično naslovljenoj pjesmi *Sloboda: (Škotska balada)*: „Sad je, vele, novo doba, / nema više sluge, roba, / služe misli samo jednoj, / nezavisnoj, nepobjednoj. / Nitko nema svoje svijesti, / podložni su jednoj pesti. (...) Da uskrsnu svi Hrvati, / što su znali život dati, / svi umnici, velikani, / svi muževi odabrani, zar bi bili postrijeljani, / pohapšeni, povješani?”¹⁵ U tom kontekstu stradavanja intelektualaca koji su se na bilo koji način protivili vlastima NDH Benešić piše i sljedeće autoironijske stihove: „Ne znam, hoće li od metka / revolverskog il od puške / svršit i moj individuum.”¹⁶

Napokon, sasvim je jasno da je ironija u cjelokupnoj Benešićevoj zbirci *Fili* sadržana ne samo u liku autoironijskog i ironijskog tona prilika njegove nedoživljene ljubavi, kao i nezavisnog položaja nove države, nego i samim tim što je Fili Njemica, zbog čega njihova ljubav, čak i bez obzira na postojeću razliku u godinama, nije moguća zbog drugih nepremostivih razlika koje se kriju u njezinom „arijevskom” podrijetlu, a koje sa sobom nosi golemi jaz između njih dvoje, o kojem se subjekt u tekstu svjesno očituje već u prvoj pjesmi, naslovom i cjelokupnim sadržajem posvećenoj Fili: „Fili, ne okreći glavu! / Ne ću ti stupiti bliže. / Med nama jaz je golemi. / Pogledi tvoji su nijemi, / a oči moje ti viču, / tvoje me pitaju nijemo. / Odgovor dati ne mogu.”¹⁷ Ta se konkretizirana različitost između subjekta u tekstu i Fili ponajbolje očituje u pjesmi naslova *Švigermuter piše...*, u kojoj makaronističkom upotrebom njemačkih izraza položaj subjekta u tekstu ismijava njegova nesuđena punica: „Geehrter Herr Intendant! / Warum waren Sie so galant, / ako se pitati smije? / Odgovor potreban nije, / samo Vam kazati želim, / da sretni smo, ja se veselim, / što puštate Fili na miru. / Zbog Vas je bio i smijeh i Zank / u kući, a sada innigsten Dank / primite, što Vas ne vidi Fili, / što ste se dobro zwei Wochen skrili. / U kući sada je Ruhe und Friede, / kao po loju sve glatko ide. / Ne, fotografiju ne ćemo Vašu / s cvikerom staromodnim / i s

Slika 2. Julije Benešić

¹³ Julije BENEŠIĆ, „Susret”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 481.

¹⁴ Julije BENEŠIĆ, „Razgovor”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 461., 462.

¹⁵ Julije BENEŠIĆ, „Sloboda: (Škotska balada)”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 485.

¹⁶ Julije BENEŠIĆ, „Susret”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 481.

¹⁷ Julije BENEŠIĆ, „Razgovor”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 462.

¹⁸ Julije BENEŠIĆ, „Švigermuter piše...”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 464.-465.

vlasima sijedim, da sobu našu / krasi, ni s Vama srodnim / tipom ne želimo posla, ni dare / primati, od Vas nikad ni pare.”¹⁸ Istim izraznim sredstvima ta se nepremostivost postiže i ponekim autoironijskim primjerom, kao što je to, primjerice, prisutno u pjesmi *Noćna šetnja*: „– Što vi sad noću ulicom našom klimate? / Vi, čini mi se, seksualne želje imate. / ‘Mojih je želja vrlo skroman, Fili, hir, / ne, ne muči me vaš limeni Nachtgeschir.’”¹⁹, iz čega je vidljivo da se primjeri pojedinih njemačkih izraza uklopljenih u tekst čak rimuju s izrazima na hrvatskom jeziku, čime se dodatno ostvaruje parodijski usmjerena sadržajna slika predočenih značenja. Međutim, u zbirci nije ironizirana jedino pozicija subjekta u tekstu, nego i doneseni položaj njegove „nesuđene” žene, i to od strane samog subjekta u tekstu, jer u njoj egzistira i jedan primjer subjektovog ironiziranja arijevske „rase”, očitovan pjesmom *U grobu*, u kojem subjekt u tekstu napominje da će i Fili, pripadnica „izabranih”, na koncu završiti potpuno jednako kao i drugi, obični smrtnici, inače antipodi privilegiranoj arijevske liniji: „Nije daleko, Fili, i ti ćeš ležati tako, / isto tako daleko kao što sad si daleko. / Nikad te vidio nisam, da ležiš nauznako, / tada ćeš ipak leći i ista će zemlja meko / vlažiti prste tvoje, samo će arija fina / nad tobom zujat dok ležiš, arija con sordina.”²⁰, a to se, dakako, ironijsko-sarkastički može primijeniti i u kontekstu pogleda na cjelokupnost njemačkog naroda. Upravo zbog svih opisanih okolnosti njihove nemoguće „ljubavi”, u posljednjoj pjesmi u zbirci posvećenoj Fili subjekt u tekstu govori svoje posljednje „zbogom”:

*Danas je ime tvoje,
Fili, umrlo u meni.
Svršiš ljute boje
divlji vitezi rumeni.*

*Ti mutna slika,
iščezni, iščezni!
dijele nas toliko
bezdani bezdni.
S uzdahom teškim
brišem ti ime i plačem:
zbogom svim viteškim
borcima s mačem!
8. V. 1945.²¹*

Vidljivo je, dakako, da Benešić i ovim lirskim primjerom, odnosno njegovom istaknutom kronološkom odrednicom, ostvaruje izravni kontakt s tadašnjim stvarnim društvenim

¹⁹ Julije BENEŠIĆ, „Noćna šetnja”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 468.

²⁰ Julije BENEŠIĆ, „U grobu”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 470.

²¹ Julije BENEŠIĆ, „Zbogom”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 487.

događanjima, jer navedeni datum simbolizira kapitulaciju Njemačke, završetak Drugog svjetskog rata u Europi, pa i u Hrvatskoj, gdje se tada raspala tvorevina NDH, koji je u svojoj „vremenskoj” odrednici uzet i kao oznaka za „kapitulaciju” ionako nemoguće ljubavi subjekta u tekstu i imaginarne Fili. Tako se dokumentarnost – ostvarena izravnim aludiranjem na društvenu zbilju, kao i izjednačenim pozicijama subjekta u tekstu i autora Julija Benešića – pojačava i posljednjom datumskom odrednicom, kao očitošću svojevrsnog završetka zbirke *Fili*.

2. Benešićeva društvena angažiranost i stradanja obitelji Benešić raspadom NDH

Benešić u vremenu Drugog svjetskog rata piše svoju zbirku pjesama *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, ali je odmah ne objavljuje. S druge strane, svoje kritičke tekstove i različite članke napisane u razdoblju od 1901. do 1943. sakuplja u knjizi *Kritike i članci*, koja je objavljena 1943. godine, dakle, u jeku Drugog svjetskog rata. U toj se knjizi, zapravo, nalaze tekstovi poljske tematike, koju Benešić aktualizira prepredenom prikrivenošću. Zanimljivost je i da Benešić unutar vlastite bibliografije objavljene upravo u toj knjizi navodi da je napisao i *Fili*, kanconijer, koji se nalazi u rukopisu, što znači da je zbirka doista nastajala u ratnom okruženju. Članke u kojima je potpuno izravno opisivao ratne prilike Poljaka, i to u obliku njemačkog nasilja u Poljskoj i stradanja poljskog stanovništva, kao i tekstove u kojima se zalagao za hrvatsko-poljske prijateljske veze, Benešić objavljuje u domaćoj periodici, ali, razumljivo, tek u poraču, kada jugoslavenski komunisti formiraju književni kanon unutar kojeg je rat tumačen kao borba protiv fašističkih okupatora.²² Budući da je kulturna politika NDH bila ustaški usmjerena, što znači da su hrvatski građani, umjetnici i kulturni djelatnici koji se nisu slagali s ustaškim režimom bili uhićivani (npr. Ivan Meštrović, Miroslav Krleža i dr.), proganjani ili čak ubijeni (npr. Ivan Goran Kovačić, August Cesarec, Mihovil Pavlek Miškina i dr.), sasvim je jasno iz kojih razloga Benešić nije bio u mogućnosti objaviti spomenute članke, a osobito ne zbirku pjesama *Fili*. Međutim, da je ona postojala još u vremenu ratnih strahota, znao je još netko osim njega samog. Riječ je Miroslavu Krleži, koji je u tom razdoblju slovio kao komunist i bio pod prismotrom vlasti NDH. Krleža je često svraćao na adresu Julija Benešića, kojeg je izuzetno cijenio i poštovao ne samo kao iznimnog kulturnog stručnjaka nego i kao osobu koja ga je uvela u hrvatsku književnost.²³ Prema riječima Mate Batorovića,²⁴ iločkog istraživača, kroničara i

²² Enver KAZAZ, „Heroj i žrtva u funkciji pamćenja rata: književni kanon i ideološki rituali kao temelj nacionalnog pamćenja”, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, (ur. Sulejman Bosto i Tihomir Cipek), Zagreb 2009., 144.

²³ Ujesen 1915. Krleža donosi svoje pjesme Juliju Benešiću, tada tajniku i redatoru Društva hrvatskih književnika. Međutim, te mu stihove Benešić ipak nije tiskao, nego mu Društvo hrvatskih književnika dvije godine poslije tog njihovog susreta, dakle, 1917., objavljuje *Tri simfonije*. Otada se razvijalo njihovo prijateljstvo, čak i međusobno potpomaganje, koje će se najbolje očitovati u Krležinoj obrani Julija Benešića tijekom jedne od njegovih intendantura, dok s druge strane, upravo po liniji njihovog prijateljstva i na osnovi Benešićeve tadašnje funkcije u Ministarstvu prosvjete Bela Krleža dobiva radno mjesto učiteljice u Dugoj Resi. Citirano prema: Antonija BOGNER-ŠABAN (prir.), „Krležina pisma u arhivu Zavoda za književnost i teatrologiju”, *Forum*, 21/1982., br. 10-12, 637.

²⁴ Mato Batorović rođen je u Cerniku 1947. godine. Nakon završene osnovne i srednje škole upisuje studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Kao djelatnik Muzeja grada Iloka cijeli svoj radni vijek marljivo radi na

historičara, jednom se prilikom, tijekom aktualnih ratnih zbivanja, Julije Benešić pohvalio Krleži da piše pjesme o ratu te mu ih je potom dao da ih pogleda. Krleža se iščitavajući Benešićeve stihove iz zbirke *Fili* pritom počeo preznojavati te ga je zatim upitao gdje on čuva te tekstove. Benešić mu je hladno odgovorio da ih čuva upravo tu, u svojem stanu, na što mu je Krleža rekao: „Ja sam mislio da dolazim na sigurno mjesto, a vi ovdje imate bombu u stanu!”²⁵ Tu je anegdota vezanu za Benešićevu zbirku *Fili* Batoroviću u siječnju 1983. godine ispričao akademik Marijan Matković, koji se i sam više puta susreo s Julijem Benešićem u njegovom zagrebačkom stanu. Benešićev stan na adresi Ilirski trg 8 u poraću je, sve do njegove smrti, služio kao mjesto svojevrstnog hodočašća na koje su svraćale generacije hrvatskih književnika i intelektualaca poput Mihovila Kombola, Branka Gavelle, Ljube Babića, Matka Peića, Dionizija Švagelja, i dr.²⁶ A upravo taj detalj potvrđuje intelektualnu, kulturološku i književnoumjetničku mjerodavnost Benešićevog imena.²⁷ Potvrdu o pozitivnoj recepciji Benešićevog kulturnog i inog rada može se pronaći i u člancima objavljenim još za njegovog života, ali i nakon što je umro. Tako se u *Jutarnjem listu* od 4. listopada 1939. može iščitati da je Benešić na mjestu intendanta zagrebačkog kazališta srdačno dočekan kao stručna osoba, „(...) na to mjesto, nakon mnogih eksperimenata dolazi ipak – kazališni čovjek”.²⁸ Šezdeseta godišnjica Benešićevog života popraćena je s nekoliko teks-

upoznavanju, prikupljanju, čuvanju i obrađivanju građe o kulturnoj povijesti grada Iloka. Pisanjem se bavi od 1968. godine, od kada sudjeluje u radu više znanstvenih skupova te objavljuje nekoliko desetaka znanstvenih i stručnih radova iz područja muzeologije, kulturnog života i povijesti grada Iloka, Srijema i rodnog Cernika. Organizator je više znanstvenih skupova, a značajno je i to da je jedan od pokretača međunarodnog znanstvenog skupa *Dani Julija Benešića*, koji se od 2001. godine kontinuirano održava u Iloku. Neke od njegovih samostalno objavljenih knjiga su: *Društvena briga o djeci u Iloku prije 100 godina* (1979.); *San Giovanni da Capestrano nella* (1986.); *Iločani kulturi, znanosti, prosvjeti* (1990.); *Sv. Ivan Kapistran u hrvatskoj knjizi povijesnoj i hagiografskoj* (1990.); *Zapisi i zanimljivosti o konjima: iz prošlosti konjogojstva Iloka i Srijema* (2005.).

²⁵ Razgovor Marine Jemrić s Matom Batorovićem u Iloku 6. rujna 2012.

²⁶ Marijan MATKOVIĆ, „Julije Benešić: (1883–1957–1977)”, *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, 3/1977., br. 2, 2.

²⁷ Julije Benešić stekao je ugled raznovrsnim djelatnostima kojima se za života bavio – tajnik Društva hrvatskih književnika (1911.–1920.); urednik edicije *Suvremeni hrvatski pisci* u izdanju DHK (1912.–1920.); 1915. imenovan profesorom Trgovačke akademije u Zagrebu; 1917. postao službenik Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu (tajnik vlade i referent za umjetnost do 1921.); urednik časopisa *Suvremenik*, (1917.–1919.); 1918. imenovan lektorom poljskog jezika na zagrebačkom sveučilištu; 1919. imenovan profesorom poljskog jezika na Tehničkoj visokoj školi u Zagrebu; 1920. imenovan lektorom poljskog jezika na Visokoj školi za trgovinu i promet u Zagrebu, a iste mu je godine povjeren i nadzor nad Hrvatskom glazbenom školom i Glumačkom školom u Zagrebu; intendant Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu (I. mandat: svibanj 1921. – veljača 1926.; II. mandat: travanj 1926. – veljača 1927.; III. mandat: listopad 1939. – travanj 1940.); urednik *Godišnjaka Narodnog kazališta, 1914 – 1925*; 1927. postavljen za profesora realne gimnazije u Zagrebu i upućen na rad Prosvjetnom inspektoratu u Zagrebu (do 1930.); u 1928. postao urednikom časopisa *Književnik*; 1930. imenovan delegatom Ministarstva prosvjete kod Jugoslavenskog poslanstva u Varšavi za kulturno zbližavanje s Poljskom (do 1938.), gdje je vršio dužnost lektora hrvatskog jezika na varšavskom sveučilištu; urednik edicije *Biblioteka Jugosłowska* u Varšavi (1931.–1939.); 1938. dodijeljen na rad u Prosvjetno odjeljenje Banske uprave u Zagrebu; 1939. u Varšavi objavljuje *Gramatiku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, uređuje djela A. G. Matoša i imenovan vršiteljem dužnosti intendanta Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu (do 1940.); uredio i najvećim dijelom preveo antologiju *Poljska lirika*; bavio se redaktorskim radom – uređivao sabrana djela Galovića, Harambašića, Jorgovanića, itd., a u istom razdoblju obavljao poslove urednika poljske književnosti u *Hrvatskoj enciklopediji* (1940.–1945.); 1946. umirovljen i izabran za potpredsjednika Društva za kulturnu suradnju Hrvatske s Poljskom; urednik *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika* za JAZU (1948.–1957.); prevodio s poljskog, a u nizu objavljenih radova izdvajaju se: *Nekoliko bilježaka o Iloku* (Zagreb, 1911.); *Istrgnuti listovi* (Zagreb, 1922.); *Razgovori* (Zagreb, 1922.); *Kritike i članci* (Zagreb, 1943.); *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, (Zagreb, 1965.); *Iza zastora. Osam godina u Varšavi* (Zagreb, 1981.). Vidjeti: Nedjeljko MIHANOVIĆ, *Julije Benešić: izložba u spomen 100. obljetnice rođenja*, Ilok 1983.

²⁸ „G. Julije Benešić postavljen vršiocem dužnosti upravnika Narodnog kazališta”, *Jutarnji list* (Zagreb), br. [?], 4. 10. 1939., 6.

tova,²⁹ što je osobito zanimljivo u kontekstu recepcije njegovog književnog i kulturološkog djela, a koja se bilježi upravo u jeku Drugog svjetskog rata. Tako, primjerice, Kovačić ističe sljedeće: „Benešić je u svoje književno djelo unio široki temperamenat sriemskog hrvatskog čovjeka, njegovu intelektualnu žedj za novim kulturnim vidicima i spoznajama, a svemu tome je pridodao i svoj osobni zanos u radu (...)”³⁰ Prepoznavši Benešićevu svestranost, o snazi njegovog književnog i kulturološkog stvaralaštva piše i Buerov: „Kako se vidi, Benešić je u svom životu i radu prošao kroz raznolika područja. Uvijek je bio marljiv trudbenik, pa je riedko koji pisac u našoj sredini bio toliko svestran i obuhvatljiv. Jednakom spremnošću svršavao je poslove razne prirode.”³¹ Te iste 1943. godine Esih piše da je Benešić kao najzaslužniji hrvatski polonist hrvatsku javnost upoznao s djelima poljske književnosti.³² U *Hrvatskoj enciklopediji*, koja je izlazila u NDH, 1941. godine, dakle, tada u itekako relevantnoj publikaciji, Antun Barac u kontekstu recepcije Benešićevog raznovrsnog kulturološkog djelovanja piše sljedeće: „Svojom mnogostrukom djelatnošću B. je vršio jak utjecaj na hrv. književni život (...)”³³, a što se tiče njegovog odnosa s Poljacima na istom se mjestu navodi da je Benešić mnogo prevodio s poljskog te intenzivno radio na kulturnim vezama između Poljaka i Hrvata, što u to vrijeme zasigurno nije bilo poželjno isticati. I Vladimir Jurčić 1944. u svojem tekstu *Julije Benešić: prvak suvremene hrvatske književne kulture*, objavljenom u *Hrvatskoj misli* u Sarajevu, tvrdi sljedeće:

Julije Benešić ide u niz hrvatskih velikana pera i izgrađivača obće hrvatske književne kulture. (...) Esteta Julije Benešić je veličina najvećeg razmjera, svjedok najnovijeg književnog razdoblja i jedan od prvih izgrađivača hrvatske književne kulture.³⁴

Slično je i nakon Benešićeve smrti, što, primjerice, o prvoj godišnjici njegove smrti potvrđuje Ivo Smoljan u tekstu *Uspomeni Julija Benešića*:

Upravo po toj raznovrsnosti njegove djelatnosti, po svestranom interesu, neobičnoj upornosti i stvaralačkom instinktu, Benešić predstavlja u hrvatskom kulturnom i književnom životu zanimljivu i značajnu pojavu. Ličnost, koja je u razdoblju svoje najjače djelatnosti u našem životu vršila jak utjecaj (...).³⁵

Budući da je Benešić za NDH intenzivno uređivao sabrana djela pojedinih hrvatskih književnih autora, obavljao poslove urednika poljske književnosti u spomenutoj *Hrvatskoj enciklopediji*, pisao za *Spremnost: misao i volju ustaške Hrvatske*, uređivao *Vienac* (1944.), svoju knjigu *Kritike i članci* 1943. izdao pod okriljem Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, unutar kojeg se izdavala i *Hrvatska enciklopedija* za NDH, nove, komunističke vlasti, zamjerale su mu taj njegov ratni aktivizam, jer su smatrale da je na taj način surađivao

²⁹ ie I[van] E[SIH], „Profesor Julije Benešić: (1883. – 1. III. 1943.)”, *Prosvjetni život*, 2/1943., br. 14-15, 358.; Antoni BOGUSEŁAWSKI, „Sześćdziesięciolecie Julija Benešića”, *Wiadomości Polskie*, 4/1943., br. 37, 3.; v. k. V[ladimir] K[OVAČIĆ], „Dr. Julije Benešić: (Uz 60-godišnjicu njegova zaslužnog života)”, *Nova Hrvatska* (Zagreb), br. 228, 19. 9. 1943. 11.; A. R. BUEROV, „Julije Benešić: k šezdesetogodišnjici života”, *Hrvatska revija*, 16/1943., br. 12, 654.-658.; Vladimir JURČIĆ, „Julije Benešić – prvak suvremene hrvatske kulture”, *Hrvatska misao*, 2/1944., br. 10, 284.-288. Citirano prema: Lech PAŹDZIERSKI, *Julije Benešić i Poljaci*, Zagreb 2004., 248. i 249.

³⁰ V. K[OVAČIĆ], „Dr. Julije Benešić: (Uz 60-godišnjicu njegova zaslužnog života)”, 11.

³¹ A. R. BUEROV, „Julije Benešić: k šezdesetogodišnjici života”, 654. A. R. Buerov bio je pseudonim Andrije Radoslava Glavaša, bosanskohercegovačkog franjevca, književnog povjesničara i kritičara. (*nap. ur.*)

³² I. E[SIH], „Profesor Julije Benešić: (1883. – 1. III. 1943.)”, 358.

³³ Antun BARAC, „Julije Benešić”, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, Zagreb 1941., 368.

³⁴ V. JURČIĆ, „Julije Benešić: prvak suvremene hrvatske književne kulture”, 284.-286.

³⁵ Ivo SMOLJAN, „Uspomeni Julija Benešića”, *Kulturni radnik*, 11/1958., br. 1-2, 100.

s vlastima NDH. Stoga je partizansku odmazdu osjetio ne samo on osobno nego i članovi njegove obitelji. Naime, dolaskom komunističkih vlasti Benešić je 1946. umirovljen te je, prema Batoričevim riječima, izgubio sva prava. U tom trenutku nije znao ni hoće li mu se suditi, dok su njegove dvije nećakinje, Jelka i Mira, kćeri njegovog brata Franje zbog Julijeve navodne suradnje s vlastima NDH završile u zatvoru. Za Miru se poslije čulo da je prebačena u neki drugi zatvor, čak se u tom kontekstu spominjao i Sibir, no vjerojatno je ubijena. Jelka se nakon šest godina robije u Požegi vratila u rodni Ilok, gdje je kao profesorica likovne umjetnosti dočekala mirovinu. Benešićev brat Franjo, inače dotad vrlo aktivan u politici, bježi pred partizanima svojoj trećoj kćeri, Blaženki, u Veliku Goricu, jer nije smio ostati u Iloku, bojeći se da će biti ubijen. Franjo Benešić imao je i jednog sina, Natka, za kojeg se u Iloku potihog govorilo da je za vrijeme rata otišao u Njemačku i tamo ostao živjeti s obitelji.³⁶ Partizani u Ilok pristižu početkom prosinca 1944. godine, a u noći sa 7. na 8. prosinca te iste godine, započinju brojna uhićenja, ispitivanja i ubijanja. U toj je noći, prema rukopisu Mate Batorovića o događanjima u Iloku 1944. godine, na tzv. „mr-ciništu” ubijeno

(...) 48 najviđenijih Iločana, a velik broj drugih odveden je u Šid i Mitrovicu gdje su također mnogi poubijani. Te godine narod nije skoro ni znao za lijepe božićne blagdane, jer je cijela župa bila zavita u crno, a mjesto naših divnih božićnih pjesama, odzvanjao je plač i jauk.³⁷

Autor rukopisa nadalje navodi da se u mnogim obiteljima čiji su očevi ili braća bili žrtve tog komunističkog izopačenog čina o tome nije smjelo govoriti. No bez obzira na strah, poneke su majke na dan zločina ili na blagdan Svih svetih potajno odlazile na stratište i palile svijeće za svoje najmilije.³⁸ Batorović, koji je imao priliku razgovarati s potomcima obitelji Benešić, nećakinjama Julija Benešića, Jelkom i Blaženkom, ističe da se osamdesetih godina 20. stoljeća, kada je on dolazio k njima u njihovu rodnu kuću, kod njih uvijek pričalo tiho i u strahu, i to sve do Domovinskog rata. Čak su se protivile stavljanju spomen-ploče Juliju Benešiću na njihovu rodnu kuću, jer su smatrale da će opet biti obilježeni kao obitelj.³⁹ Ta je rodna kuća Julija Benešića u Iloku, u kojoj je sve do 1944. živio njegov brat Franjo sa svojom obitelji, ulaskom partizana u Ilok u prosincu 1944. godine napuštena, a potom i opljačkana,⁴⁰ ali u poraću i obnovljena. U njoj su potom živjele Benešićeve nećakinje Jelka i Blaženka i vodile gospodarstvo. Batorović čak smatra da su Benešići djelovali kao dioničarsko društvo, na osnovi čega je Julije u Zagrebu uvijek imao iločkih proizvoda – vina i kulena, kojima je nerijetko častio svoje goste.⁴¹

Prema Matkovićevim riječima, Benešića su iza rata nagovarali da iskoristi svoje poznanstvo s Krležom kod novih vlasti, no on to nije htio, nego je usprkos svim poteškoćama koje su zadesile njega i članove njegove obitelji radije ostao vjeran vlastitim principima. Benešić je tada mogao izvaditi zbirku *Fili* i reći da ju je pisao u doba strahota Drugog svjetskog rata,

³⁶ Mato BATOROVIĆ, „Franjo Benešić: (Ilok, 29. siječnja 1877. – Velika Gorica, 13. ožujka 1945.)”, u: Franjo BENEŠIĆ, *Razmatranja*, Zagreb 1929., 246.

³⁷ Mato BATOROVIĆ, *Zavičajni spomendani iločkog kraja* [rukopis].

³⁸ *Isto*.

³⁹ Razgovor Marine Jemrić s Matom Batorovićem u Iloku 6. rujna 2012.

⁴⁰ Mato BATOROVIĆ, „Obitelj Benešić u Iloku”, u: Franjo BENEŠIĆ, *Razmatranja*, Zagreb 1929., 245.

⁴¹ Razgovor Marine Jemrić s Matom Batorovićem u Iloku 6. rujna 2012.

što je mogao posvjedočiti i sam Krleža, no on to nije učinio. To Matković na svojevrsan način potvrđuje i u *Glasi Slavonije* 1967. godine, o desetoj godišnjici smrti Julija Benešića:

Kao Srijemac iz Iloka on bijaše Hrvat, kao takav Južnoslaven i Slaven, a u prvom redu Polonist, da po čitavom svom kulturnom stremljenju bude predstavnik svijeta, često i u prkos vremenu i sitnim prilikama koje su ga okruživale. Od onih Khuenovih vremena kada je kao osječki gimnazijalac sanjao o slavenskim daljinama do dana okupacije kada je, već sijed, na pragu starosti pisao svoj kanconijer *Fili* pun gorkog sarkazma na Ilirskom trgu u Zagrebu – Julije Benešić ostao je vjeran zastavama svoje mladosti (...) ⁴²

Pitanje stvarnog postojanja Njemice Fili u koju je u pjesničkoj zbirci subjekt u tekstu, odnosno sam Julije Benešić, zaljubljen, dakako, potpuno je nevažno, jer se značajnost Benešićeve pjesničke zbirke temelji na njegovom autorskom obrambenom mehanizmu pred navalom ratnih zbivanja četrdesetih godina 20. stoljeća, zbog čega svoj lirski protest protiv zločina Drugog svjetskog rata Benešić u ratnim godinama nije ni objavio. U tom kontekstu osobito su zanimljivi njegovi jedini stihovi izravno upućeni čitatelju, koji na svojevrsan način igraju ulogu epiloga: „Kom sadržaj ove knjige / ne slaže se s kanconijerom, lako će se riješiti brige, / kad prekriži naslov perom, pa nek čita bez primisli, / vjerujući – možebiti / iako su nesuvisli – da su verzi istiniti.”⁴³ Iz toga je jasno vidljivo da i sam autor u svojim stihovima pomalo negira „uprizorenu” ljubavnu tematiku, koja je u zbirci poslužila samo kao sredstvo ostvarivanja njezinog osnovnog cilja – uobličavanja njegovog pjesničkog protesta protiv sumornog stanja Drugog svjetskog rata, okupacije i stradanja. A kao potvrdu za Benešićevo antifašističko raspoloženje javno ostvareno tijekom Drugog svjetskog rata, može se uzeti nekoliko njegovih pjesničkih tekstova objavljenih 1943. godine u *Hrvatskoj reviji*. Riječ je o naslovima *Dragulji*, *Čislo*, *U grobu*, *Bez izlaza*, *Danas*, *Sreća*, *Ekvinocij* i *Strah*, kojima Benešić čak javno protestira protiv tadašnjih ratnih strahota i tvorevine NDH.⁴⁴

3. Zaključak

Benešićeva je najveća značajnost, osim u liku izuzetnog kulturnog djelatnika, intelektualca svojeg vremena, u tome što je ostao dosljedan samom sebi, svojim razmišljanjima, svjetonazorskim načelima, odnosno što nije posustao pod jarmom nijedne vlasti. Svoje odnose s Poljacima gradi još od srednjoškolskih dana, kada se upoznaje s pojedinim poljskim književnim djelima i autorima, a tada započinje i korespondenciju sa svojim poljskim vršnjacima, čemu nije ustuknuo čak niti u zlosretnom vremenu Drugog svjetskog rata, jer u njegovom jeku objavljuje knjigu *Kritike i članci* (1943.), satkanu od tekstova diskretno usmjerenih upravo na poljsku problematiku, a vezano za Poljake, u isto vrijeme u *Hrvatskoj enciklopediji* „ironično” djeluje kao urednik za poljsku književnost. Benešić u tom istom vremenu piše i pjesničku zbirku *Fili*, koja izravno evocira ratna stradanja i kulise NDH. Na osnovi tih činjenica, jasno je da Benešić nije surađivao s vlastima NDH, onako kako

⁴² Marijan MATKOVIĆ, „Vjeran zastavama mladosti”, *Glas Slavonije* (Osijek), br. 6977, 24. 12. 1967., 8.

⁴³ Julije BENEŠIĆ, „Nesklonom čitaocu”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965., 487.

⁴⁴ Julije BENEŠIĆ, „Iz kanconijera ‘Fili’”, *Hrvatska revija*, 16/1943., br. 7, 354-357.

su to krivo protumačili pripadnici komunističke vlasti nakon raspada NDH. To svjedoče i njegovi poslijeratni tekstovi, koji ponajviše govore o stradanjima u Poljskoj. U jednom od njih Benešić iznoseći na vidjelo djelić svoje privatne korespondencije s bliskim prijateljima Poljacima otkriva da je i u ratu ostao s njima u pismenom kontaktu, opisujući pritom bijedu tadašnjih stvarnih poljskih prilika:

Pisali su u Zagreb nekoliko puta prije nego što će planuti rat, a za rata – 25. VII. 1941. – piše Česlav: „Kod nas je hladno, a da ne spominjem jesen, koja je bila neiskazano teška, zima je bila grozna, nestašica ogrjeva i sredstava za nabavu živeža. Ipak živimo. Raznježili smo se sjećajući se predrage suradnje oko Osmana i drugih pjesnika. Zocha radi mnogo: uči djecu (zimus nisu išla u školu), sama obrađuje vrt (uglavnom krumpir i drugo povrće), šije, obavlja poslove i ima mnogo brige s bolesnom Hanjom, no drži se junački. Od kolovoza nisam zaradio nijednoga groša. Koliko mogu, pišem o filozofiji, da ne oglupavim posve.”⁴⁵

Potvrdu o Benešićevom čak javno očitovanim antifašističkim raspoloženjem, a vezanim za zbirku *Fili*, može se iščitati i iz činjenice da neke od pjesama sadržanih u zbirci *Fili*, tada zbirci u rukopisu, objavljuje u *Hrvatskoj reviji* ratne 1943. godine. Riječ je o naslovima *Dragulji*, *Čislo*, *U grobu*, *Bez izlaza*, *Danas*, *Sreća*, *Ekvinocij* i *Strah*, kojima Benešić hrabro provocira vlastitu društvenu zbilju, odnosno izopačene mentalne sklopove zagovornika Drugog svjetskog rata i NDH. S druge strane, dolaskom partizanskih vlasti i raspadom NDH, Benešić, zajedno sa svojom obitelji, ispašta zbog svojeg javnog i kulturnog aktiviteta u razdoblju Drugog svjetskog rata. Međutim, nove vlasti njegovo djelovanje u tim godinama tumače potpuno krivo, jer je i za trajanja NDH (knjigom *Kritike i članci* te pjesmama sadržanim u *Fili* i objavljenim u *Hrvatskoj reviji* 1943.) javno progovorio protiv zločinā Drugog svjetskog rata.

U cijeloj toj poratnoj priči o Juliju Benešiću zanimljivo je i to da su komunističke vlasti u svojem apsurdnom ignoriranju Julija Benešića dobile svojevrsnu pljusku, jer dok mu je njegova zemlja uskraćivala sredstva za život, druga mu je socijalistička zemlja istodobno odala priznanje za zasluge na hrvatsko-poljskom kulturnom zbližavanju u liku ordena *Zlatni križ za zasluge* od Prezidijaa poljskog narodnog vijeća i počasnog naslova doktora filozofije od strane Jagielloškog sveučilišta u Krakovu.

Na koncu je potrebno promotriti kritičku popraćenost Benešićeve pjesničke zbirke *Fili* nakon njezinog objavljivanja. Bez obzira na činjenicu da je Benešićeva zbirka izašla 1965. godine, riječ je o gotovo kritički nerazmotrenom književnom djelu, jer je o njemu dosad objavljen tek jedan rad analitičke naravi, koji se, zapravo, samo djelomično bavi Benešićevom zbirkom *Fili* – Pavličićev tekst „Julije Benešić kao pjesnik”,⁴⁶ u čijem je prvenstvenom fokusu Benešićeva prva objavljena pjesnička zbirka, *Istrgnuti listovi*. I Šime Vučetić u svojem predgovoru posvećenom književnom djelu Julija Benešića i prvom izboru iz djela Julija Benešića uopće, unutar edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* u izdanju Matice hrvatske i *Zore* 1969. godine u Zagrebu,⁴⁷ vrlo kratko progovara o Benešićevoj pjesničkoj zbirci *Fili*, koja je u tom djelu zastupljena s tek četiri pjesnička naslova, kao izraz autorova

⁴⁵ Julije BENEŠIĆ, „Moj prijatelj Česlav: (Iz varšavskih bilježaka)”, *Ostvarenja: književno-likovni almanah*, Zagreb 1947., 414.

⁴⁶ Pavao PAVLIČIĆ, „Julije Benešić kao pjesnik”, *Književni Osijek – Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas: studije i eseji*, (prir. Stanislav Marijanović), Osijek 1996., 311.-329.

⁴⁷ Šime VUČEĆIĆ, „Julije Benešić”, *IZBORI iz djela* [Julije Benešić; Fran Galović; Milan Vrbančić; Zvonko Milković], Zagreb 1969., 10.-11. Oskudna zastupljenost Benešićeva opusa u ovom izboru pokazuje koliko se, ironično rečeno,

protesta protiv zločina. U drugom Benešićevom izboru iz djela iz 1994., u kojem je prisutno deset pjesama iz zbirke *Fili*, Hrvoje Pejaković, u pogovoru, zbirci također posvećuje neznatan dio teksta.⁴⁸ U još istaknutijim naznakama to čine i suvremene povjesnice hrvatske književnosti,⁴⁹ s tim da tek jedna od njih, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, autorskog dvojca Helene Sablić Tomić i Gorana Rema, podrobnije ulazi u analizu „uprizorenih” situacija „jakoga, ideološkog, slobodarskoga subjekta (...)”.⁵⁰ Ono što je osobito zanimljivo u kontekstu kritičke recepcije Benešićeve zbirke *Fili* jest njezino znakovito prešućivanje sedamdesetih godina 20. stoljeća, dakle, gotovo neposredno nakon njezinog prvog objavljivanja, za što su izvrsni primjeri publikacije poput *Leksikona pisaca Jugoslavije* iz 1972.⁵¹ i *Opće enciklopedije Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* iz 1977.,⁵² koje uopće ne spominju zbirku *Fili* i isključuju je iz njegove bibliografije, očito kao potvrdu pogrešnim tumačenjima Benešićeve društvene angažiranosti u vremenu Drugog svjetskog rata i NDH, te kao znak priznanja nedopustivih postupaka komunističkih vlasti odigranih u poraću, istodobno izravno usmjerenih na intelektualnu dimenziju Julija Benešića i tadašnje pozicije članova njegove obitelji.

THE LYRICAL PROTEST OF JULIJE BENEŠIĆ

The paper provides an analysis of Julije Benešić's poetry published posthumously in the collection *Fili: kanconijer ili pjesmarica*. The poems take on a continuity of a diary, within the time span of two years, 1940 and 1941, while the final attempts are dated 1943, 1944 and 1945. For certain reasons, the collection was not published until after Benešić's death in 1965, in a special edition of *Radovi* of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts. The paper also pinpoints the basic poetic premises of the collection, which went virtually unanalyzed until now, as well as the duality of its thematic framework, the subject's interaction with his imaginary lover and his provocative questioning of the bleak situation in World War II, the occupation and the atrocities. Benešić's verses, while describing the social situation of the time, inundated with brutal wartime events, also embody Benešić's lyrical protest against the crimes committed during World War II and against the so-called Independent State of Croatia (NDH). As such, they form a document about a "time" whose sinister nature affected both the author himself and members of his family, to whom the paper also devotes attention. Benešić spent the NDH years editing the collected works of several Croatian authors, working as an editor of the section on Polish literature in the Croatian Encyclopaedia and an editor of *Vienac* (1944) writing for *Spremnost: misao i volja ustaške Hrvatske*, and published his book *Kritike i članci* in 1943 under the tutelage of Croatian biographical publishing house, which also published the Croatian encyclopaedia. After the downfall of NDH, the post-war

u poraću tobože cijenilo književno i kulturološko ime Julija Benešića. Izgleda da se ipak nepodobnog Benešića nije smjelo previše isticati. No barem se u sklopu tog naslova njegova zbirka *Fili* nije prešutjela, kao što to, primjerice, pokazuju kasnije publikacije, nastale sedamdesetih godina 20. stoljeća.

⁴⁸ Hrvoje PEJAKOVIĆ, „Julije Benešić (1883.–1957.)”, u: Julije BENEŠIĆ, *Izabrani tekstovi*, Vinkovci 1994., 141.

⁴⁹ Dubravko JELČIĆ, *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Zagreb 1997.; Slobodan Prosperov NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Zagreb 2003.; Helena SABLJIĆ TOMIĆ – Goran REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb 2003.

⁵⁰ H. SABLJIĆ TOMIĆ – G. REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, 162.

⁵¹ Nedjeljko MIHANOVIĆ, „BENEŠIĆ, Julije”, *Leksikon pisaca Jugoslavije: A – Dž*, sv. 1., Zagreb 1972., 209–211.

⁵² „BENEŠIĆ, Julije”, *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda: A – Bzu*, sv. 1., Zagreb 1977., 485.

communist government did not look kindly on his wartime activity, which the partisans regarded as a form of collaboration. As a consequence, both Benešić and his family suffered retribution. This study shows that Julije Benešić, as person of social agility was in fact against the uncompromising states of World War II and the ways the NDH functioned and that he expressed his sentiments publicly in his literary work, essays, critiques and other texts contained in the book *Kritike i članci*, published in 1943. Such was the case with his numerous poems (*Dragulji, Čislo, U grobu, Bez izlaza, Danas, Sreća, Ekvinocij* and *Strah*) from the collection *Fili*, which were published in the Croatian Review (*Hrvatska revija*) also in 1943, while the collection itself was still in manuscript form.

Keywords: Julije Benešić, the Benešić family, World War II, lyrical protest, social engagement

Izvori i literatura

Izvori

- Julije BENEŠIĆ, „Čislo”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Ekvinocij”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Fili”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Grohot”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Grubijan”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, *Iza zastora. Osam godina u Varšavi. Rad JAZU*, Zagreb 1981.
- Julije BENEŠIĆ, „Moj prijatelj Česlav: (Iz varšavskih bilježaka)”, *Ostvarenja: književno-likovni almanah*, Zagreb 1947., 403.-414.
- Julije BENEŠIĆ, „Nesklonom čitaocu”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Noćna šetnja”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Povratak? ”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Radio prenosi Carmenu iz kazališta”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Razgovor”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Slak: (Convolvulus tenacissimus)”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Sloboda: (Škotska balada)”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Susret”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Švigermuter piše...”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „U grobu”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Vjetar”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.
- Julije BENEŠIĆ, „Zbogom”, *Fili: kanconijer ili pjesmarica*, Zagreb 1965.

Literatura

- Antun BARAC, „Julije Benešić”, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, Zagreb 1941., 368.
- Mato BATOROVIĆ, „Franjo Benešić: (Ilok, 29. siječnja 1877. – Velika Gorica, 13. ožujka 1945.)”, u: Franjo BENEŠIĆ, *Razmatranja*, Zagreb 1929., 246.-254.
- Mato BATOROVIĆ, „Obitelj Benešić u Iloku”, u: Franjo BENEŠIĆ, *Razmatranja*, Zagreb 1929., 239.-245.

- Mato BATOROVIĆ, *Zavičajni spomendani iločkog kraja* [rukopis].
- Julije BENEŠIĆ, „Iz kanconijera ‘Fili’”, *Hrvatska revija*, 16/1943., br. 7, 354.-357.
- „BENEŠIĆ, Julije”, *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda: A – Bzu*, sv. 1., Zagreb 1977., 485.
- Antonija BOGNER-ŠABAN (prir.), „Krlježina pisma u arhivu Zavoda za književnost i teatrologiju”, *Forum*, 21/1982., br. 10-12, 635.-689.
- Antoni BOGUSŁAWSKI, „Sześćdziesięciolecie Julija Benešića”, *Wiadomości Polskie*, 4/1943., br. 37, 3.
- A. R. BUEROV, „Julije Benešić: k šezdesetogodišnjici života”, *Hrvatska revija*, 16/1943., br. 12, 654.-658.
- I[van] E[SIH], „Prof. Julije Benešić: (1883. – 1. III. 1943.)”, *Prosvjetni život*, 2/1943., br. 14/15, 358.
- Dubravko JELČIĆ, *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Zagreb 1997.
- Vladimir JURČIĆ, „Julije Benešić: prvak suvremene hrvatske književne kulture”, *Hrvatska misao*, 2/1944., br. 10, 284.-288.
- Enver KAZAZ, „Heroj i žrtva u funkciji pamćenja rata: književni kanon i ideološki rituali kao temelj nacionalnog pamćenja”, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, (ur. Sulejman Bosto i Tihomir Cipek), Zagreb 2009., 141.-154.
- V[ladimir] K[OVAČIĆ], „Dr. Julije Benešić: (Uz 60-godišnjicu njegova zaslužnog života)”, *Nova Hrvatska* (Zagreb), br. 228, 29. 9. 1943., 11.
- Marijan MATKOVIĆ, „Julije Benešić: (1883-1957-1977)”, *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, 3/1977., br. 2, 1.-4.
- Marijan MATKOVIĆ, „Vjeran zastavama mladosti”, *Glas Slavonije* (Osijek), br. 6977, 24. 12. 1967., 8.
- Nedjeljko MIHANOVIĆ, „BENEŠIĆ, Julije”, *Leksikon pisaca Jugoslavije: A – Dž*, sv. 1., Zagreb 1972., 209.-211.
- Nedjeljko MIHANOVIĆ, *Julije Benešić: izložba u spomen 100. obljetnice rođenja*, Ilok 1983.
- Slobodan Prosperov NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Zagreb 2003.
- Pavao PAVLIČIĆ, „Julije Benešić kao pjesnik“, *Književni Osijek – Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas: studije i eseji*, (prir. Stanislav Marijanović), Osijek 1996., 311.-329.
- Lech PAŹDIERSKI, *Julije Benešić i Poljaci*, Zagreb 2004.
- Hrvoje PEJAKOVIĆ, „Julije Benešić (1883.–1957.)”, u: Julije BENEŠIĆ, *Izabrani tekstovi*, Vinokovci 1994., 137.-148.
- Helena SABLIC TOMIĆ – Goran REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb 2003.
- Ivo SMOLJAN, „Uspomeni Julija Benešića”, *Kulturni radnik*, 11/1958., br. 1-2, 100.
- Šime VUČETIĆ, „Julije Benešić”, *IZBORI iz djela* [Julije Benešić; Fran Galović; Milan Vrbanić, Zvonko Milković], Zagreb 1969., 5.-19.
- [?], „G. Julije Benešić postavljen vršiocem dužnosti upravnika Narodnog kazališta”, *Jutarnji list* (Zagreb), br. [?], 4. 10. 1939., 6.